

Комисија за очување националних споменика, на основу члана V став 4 Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини и члана 39 став 1 Пословника о раду Комисије за очување националних споменика, на сједници одржаној од 25. до 31. јануара 2005. године је донијела

ОДЛУКУ

I

Градитељска цјелина - Бање у махали Илиџа у Горњем Шехеру, Бања Лука, проглашава се националним спомеником Босне и Херцеговине (у даљњем тексту: национални споменик).

Национални споменик чине: мјесто и остаци Ебиног хауза, бања у саставу куће Мухарема Гушића (Маслин хауз), бања у саставу куће Бисере Шеранић, три бање са термалном водом у кући Демировића, Османчевића бања (бања која се налази југоисточно од куће Османчевића), мјесто и остаци бање Жбана, бања Диреклија у стијени уз обалу Врбаса, мјесто и остаци бање Шугавица, као и бања Илиџа (Краљичина Илиџа или Трокића врело) уз обалу Врбаса.

Национални споменик се налази на локацији која обухвата к.ч. бр. 670/1, 679/1, 674, 686/1 и 690, к.о. Бања Лука III-8, Општина Бања Лука, Република Српска, Босна и Херцеговина. Бања Диреклија, мјесто и остаци бање Шугавица и бања Илиџа нису уцртани на карти (ситуиране су на десној обали Врбаса, у самом кориту ријеке, на потезу ријечног корита Врбаса које заузима површину сјевероисточно од к.ч. број 628 до к.ч. број 358, к.о. Бања Лука III-8, Општина Бања Лука), а налазе се, респективно, на сљедећим географским координатама: 44°44.923 сјеверне географске ширине и 017°08.801 источне географске дужине, 44°44.942 сјеверне географске ширине и 017°09.534 источне географске дужине и 44°44.936 сјеверне географске ширине и 017°09.519 источне географске дужине.

На национални споменик се примјењују мјере заштите и рехабилитације утврђене Законом о спровођењу одлука Комисије за заштиту националних споменика успостављене сходно Анексу 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини ("Службени гласник Републике Српске" број 9/02).

II

Влада Републике Српске (у даљњем тексту: Влада РС) дужна је да обезбиједи правне, научне, техничке, административне и финансијске мјере за заштиту, конзервацију, рестаурацију и презентацију националног споменика.

Комисија за очување националних споменика (у даљњем тексту: Комисија) утврдиће техничке услове и обезбиједити финансијска средства за израду и постављање информационе табле са основним подацима о споменику и одлуци о проглашењу добра националним спомеником.

III

Комплекс бања у Горњем Шехеру се налази у махали Илиџа на десној обали Врбаса, у просторном обухвату који је дефинисан сљедећим границама:

- са сјеверозападне стране је ограничен коритом ријеке Врбас дужине око 200 метра низводно од новог жељезног моста, те границом Улице Од Змијања Рајка (ранији назив: Улица браће Алагић) у дужини око 100 м југозападно од моста;
- југозападном границом к.ч. број 662, к.о. Бања Лука III-8 (парцела на којој се налази Бањско-рекреациони центар “Шехер”);
- природном границом преласка обронака Шехитлука у равничарски дио на југоисточној страни;
- к.ч. број 700, к.о. Бања Лука III-8 (Хаџи-Исаковића кућом) на сјевероисточној страни.

С циљем трајне заштите националног споменика, утврђују се сљедеће мјере заштите за простор дефинисан у тачки I став 3 ове одлуке:

- За Ебин хауз који се налази на к.ч. број 670/1, к.о. Бања Лука III-8, дозвољавају се само радови на рехабилитацији и враћање аутохтоног изгледа, облика, форми и димензија уз коришћење оригиналних материјала и технологија грађења у мјери у којој је то могуће, уз уклањање бесправних доградњи, а на основу раположиве техничке и друге документације;
- За хауз у саставу куће Мухарема Гушића (Маслин хауз), који се налази на к.ч. број 670/1, к.о. Бања Лука III-8, дозвољавају се само радови на рестаурацији улазне партије у објект бање са циљем омогућавања визура на објект бање и радови на конзервацији саме бање, а за кућу Мухарема Гушића дозвољавају се радови на рестаурацији фасада куће, а дозвољавају се и радови на адаптацији у ентеријеру куће са циљем трансформације објекта и добијања функције комплементарне бањском туризму;
- Три бање са термалном водом које се налазе у приземљу Демировића куће, изграђене на к.ч. број 674, к.о. Бања Лука III-8, треба оспособити, очистити и санирати просторије у којима се налазе бање, те омогућити несметан самодоток воде у ове бање;
- За хауз у саставу куће Бисере Шеранић, који се налази на к.ч. број 679/1, к.о. Бања Лука III-8, дозвољавају се само радови на рестаурацији улазне партије у објект бање са циљем омогућавања визура на објект бање, као и радови на техничкој санацији и редовном одржавању објекта бање, а за објект куће Бисере Шеранић, који се налази уз бању, дозвољавају се радови на адаптацији и доградњи објекта, као и трансформацији функције (нова функција треба бити комплементарна бањском туризму) уз сљедеће смјернице: спратност објекта приземље + спрат (П+1), приземље објекта може да има тлоцртне габарите до 8 x 10 м, спратна етажа доклатно препуштена-дозвољава се употреба видљивих дрвених греда препуста доклатна, кров четвороводни стрмог нагиба 40-45 степени покривен бибер-кријепом, дубоке стрехе, фасаде малтерисане, бијело бојене (приземље наглашено-нпр., рустичном обрадом малтера-асоцијација на камена приземља старих шехерских објекта), прозори и

- врата и њихова материјализација у складу са модулом старијих «шехерских кућа»;
- За Османчевића бању, која се налази у приземном објекту изграђеном на к.ч.број 686/1, к.о. Бања Лука III-8, око 25 м југоисточно од Османчевића куће (која је изграђена на к.ч. број 685/1, к.о. Бања Лука III-8), дозвољавају се радови на адаптацији и доградњи приземног објекта у ком је смјештена бања, као и трансформацији функције (нова функција треба бити комплементарна бањском туризму) уз сљедеће смјернице: спратност објекта приземље + спрат (П+1), приземље објекта може да има тлоцртне габарите до 8 x 10 м, спратна етажа доклатно препуштена-дозвољава се употреба видљивих дрвених греда препуста доклатна, кров четвороводни стрмог нагиба 40-45 степени покривен бибер-кријепом, дубоке стрехе, фасаде малтерисане, бијело бојене (приземље наглашено-нпр., рустичном обрадом малтера-асоцијација на камена приземља старих шехерских објеката), прозори и врата и њихова материјализација у складу са модулом старијих «шехерских кућа», а постојећа бања мора да буде инкорпорисана у објекат и њена функција задржана;
 - За бању Жбану, која се налази на к.ч. број 690, к.о. Бања Лука III-8, дозвољава се градња објекта чија функција ће бити комплементарна бањском туризму) уз сљедеће смјернице: спратност објекта приземље + спрат (П+1), приземље објекта може да има тлоцртне габарите до 8 x 12 м, спратна етажа доклатно препуштена-дозвољава се употреба видљивих дрвених греда препуста доклатна, кров четвороводни стрмог нагиба 40-45 степени покривен бибер-кријепом, дубоке стрехе, фасаде малтерисане, бијело бојене (приземље наглашено-нпр., рустичном обрадом малтера-асоцијација на камена приземља старих Шехерских објеката), прозори и врата и њихова материјализација у складу са модулом старијих «Шехерских кућа», а постојећа бања мора да буде рестаурисана, конзервисана и инкорпорисана у објекат и њена функција задржана, а разлика између старог и новопроектваног мора бити јасна и препознатљива.
 - За бању Диреклију (улаз у бању се налази на координатама 44°44.923 сјеверне географске ширине и 017°08.801 источне географске дужине) дозвољавају се само радови на рехабилитацији и враћању аутохтоног изгледа, облика, форми и димензија уз коришћење оригиналних материјала и технологија грађења у мјери у којој је то могуће, а на основу расположиве техничке и друге документације;
 - За бању Шугавица (налази се на координатама 44°44.942 сјеверне географске ширине и 017°09.534 источне географске дужине) дозвољавају се радови на санацији каменог зида и каменог корита, те чишћење и уређење;
 - На простору на десној обали Врбаса, у самом кориту ријеке, на потезу ријечног корита Врбаса, које заузима површину сјевероисточно од к.ч. број 628 до к.ч. број 358, к.о. Бања Лука III-8, Општина Бања Лука, Република Српска, Босна и Херцеговина, треба извршити чишћење од грубих механичких отпадака који нагрђују пејзаж и загађују тло и воду и уређење стаза од цесте до врела испод стијена и до бања Диреклија, Шугавица и Илиџа (која је обрасла *Marchantia polymorpha* и *Adiantum capillus Veneris*), као и извршити уређење терена између ових бања

(минимално нивелисање терена - изградња малих тераса-одморишта поред воде-са асоцијацијом на конструкцију традиционалне дрвене платформе «кревета», постављање дрвених клупа, канти за смеће, кабина за пресвлачење и «хемијског» тоалета, који може бити постављен и на проширењу цесте изнад локалитета ових бања;

- Експлоатацију бунара за црпљење термоминералних вода које користи Бањско-рекреациони центар «Шехер» морају да контролишу надлежни органи Републике Српске тако да коришћење бунара термалне воде унутар експлоатационог поља БРЦ «Шехер» ни у једном тренутку не смије да угрози или умањи природни самоизлив термоминералних вода у бање које се проглашавају националним спомеником.

С циљем трајне заштите амбијенталних вриједности просторног обухвата националног споменика, дефинисаног у тачки III став 1, утврђују се сљедеће мјере заштите:

- Историјска грађевина - Шеранића кућа у махали Илица у Горњем Шехеру у Бањој Луци (к.ч. број 630, к.о. Бања Лука III-8) је већ проглашена националним спомеником и биће конзервисана, рестаурисана, а дијелови који недостају реконструисани у изворном облику, исте величине, од истог или истоврсног материјала, примјеном истих технолошких приступа у највећој могућој мјери, на основу документације о изворном облику из 1989. године, уз одобрење министарства надлежног за просторно уређење у Републици Српској и стручно надзирање надлежне службе за заштиту наслеђа на нивоу Републике Српске;
- За кућу Садика и Ибрахима Демировића (к.ч. број 674, к.о. Бања Лука III-8) дозвољавају се радови на конзервацији и рестаурацији;
- За кућу Емине Османчевић (к.ч. број 685/1, к.о.Бања Лука III-8) дозвољавају се радови на конзервацији и рестаурацији;
- За кућу Зеире Шеранић (к.ч. број 689, к.о. Бања Лука III-8) дозвољавају се радови на конзервацији и рестаурацији и радови на адаптацији ентеријера куће са циљем трансформације објекта и добијања функције комплементарне бањском туризму, занатству или угоститељству ;
- За кућу Златка Хаџиисаковића (к.ч. број 700, к.о. Бања Лука III-8) дозвољавају се радови на конзервацији и рестаурацији;
- За кућу Штефка и Марте Голбахер (к.ч. број 629, к.о. Бања Лука III-8) дозвољавају се радови на конзервацији и рестаурацији и радови на адаптацији ентеријера куће са циљем трансформације објекта и добијања функције комплементарне бањском туризму, занатству или угоститељству;
- За Трокића кућу (к.ч. број 628, к.о. Бања Лука III-8) дозвољавају се радови на конзервацији и рестаурацији;
- На сјеверозападном дијелу к.ч. број 628, к.о. Бања Лука III-8, на ком се налазила мусалла, потребно је вратити дислоциране нишане са локације на коју су одвезени на њихово првобитно мјесто, извршити документовање епиграфске грађе харема, уређење харема џамије и санирање оштећених нишана и њихову конзервацију;
- Објекат мотела, изграђен на к.ч. број 631, к.о. Бања Лука III-8, својим габаритима и изгледом нарушава амбијенталне вриједности просторног обухвата националног споменика, па се за тај објекат треба да примени мјере предвиђене Новелисаним регулационим планом Горњи Шехер из

1980. године, који је урадио Урбанистички завод Бања Лука, које обухватају његово уклањање;

- На осталим катастарским парцелама унутар просторног обухвата националног споменика, дефинисаног у тачки III став 1, сопственицима се омогућава изградња нових објеката који својим изгледом, величином, употребијем материјалима и просторним односима према постојећим објектима, а нарочито према објектима који су проглашени националним спомеником, не смију да угрозе амбијенталне вриједности просторног обухвата националног споменика. Нови објекти треба да ревитализују значај Горњег Шехера у слици града Бање Луке, а њихове функције (трговачко-угоститељски и занатски садржаји) треба да буду комплементарне бањском туризму. Смјернице за пројектовање тих објеката: спратност објеката приземље + спрат (П+1), приземље објекта може да има тлоцртне габарите до 8 x 10 м, спратна етажа доклатно препуштена-дозвољава се употреба видљивих дрвених греда препуста доклатно, кров четвороводни стрмог нагиба 40-45 степени покривен биберијепом, дубоке стрехе, фасаде малтерисане, бијело бојене (приземље наглашено-нпр., рустичном обрадом малтера-асоцијација на камена приземља старих шехерских објеката), прозори и врата и њихова материјализација у складу са модулом старијих «шехерских кућа».
- У просторном обухвату националног споменика извршити термогеолошка истраживања и на основу резултата направити студију одрживог управљања и коришћења овог природног ресурса на начин који неће угрозити национални споменик.

За све радове наведене у склопу ове тачке потребно је одобрење министарства надлежног за просторно уређење Републике Српске и стручни надзор надлежне службе заштите наслеђа на нивоу Републике Српске.

IV

Стављају се ван снаге сви спроведбени и развојни просторно-плански акти који су у супротности са одредбама ове одлуке.

V

Свако а посебно надлежни органи Владе Републике Српске, градске и општинске службе суздржаће се од предузимања било каквих радњи које могу да оштете национални споменик или доведу у питање његову заштиту и рехабилитацију.

VI

Ова одлука доставиће се Влади Републике Српске, министарству надлежном за просторно уређење у Републици Српској, надлежној служби заштите наслеђа на нивоу Републике Српске и општинским органима управе надлежним за послове урбанизма и катастра ради спровођења мјера утврђених у тач. II - V ове одлуке и надлежном општинском суду ради уписа у земљишне књиге.

VII

Саставни дио ове одлуке је образложење са пратећом документацијом које је доступно на увид заинтересованим лицима у просторијама и на веб-страници Комисије (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Сходно члану V став 4 Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, одлуке Комисије су коначне.

IX

Ова одлука ступа на снагу даном доношења и објавиће се у «Службеном гласнику БиХ».

Ову одлуку Комисија је донијела у сљедећем саставу: Зеупер Ahunbay, Амра Хаџимухамедовић, Дубравко Ловреновић, Љиљана Шево и Tina Wik.

Број:06.1-2-1012/03-15
26. јануар 2005. године
Сарајево

Предсједавајућа Комисије

Амра Хаџимухамедовић

Образложење

I – УВОД

На основу Закона о спровођењу одлука Комисије за очување националних споменика, успостављене сходно Анексу 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, члан 2 став 1, “национални споменик” је добро које је Комисија за очување националних споменика прогласила националним спомеником у складу са члановима V и VI Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, као и добра уписана на Привремену листу националних споменика Босне и Херцеговине («Службени гласник БиХ» број 33/02), све док Комисија не донесе коначну одлуку о њиховом статусу, а за шта не постоји временско ограничење и без обзира на то да ли је за наведено добро поднесен захтјев.

Комисија је 30.9.2003. године примила петицију групе грађана љубитеља бањалучких старина за проглашење Бања у Горњем Шехеру националним спомеником.

У складу са одредбама Закона, а на основу члана V став 4 Анекса 8 и члана 35 Пословника о раду Комисије за очување националних споменика, Комисија је приступила спровођењу поступка за доношење коначне одлуке о проглашењу добра националним спомеником.

II – ПРЕТХОДНИ ПОСТУПАК

У току вођења поступка извршен је увид у:

- податке о садашњем стању и намјени добра, укључујући опис и фотографије, податке о оштећењима у току рата, податке о интервенцијама и радовима на добру итд.,
- садашње стање објекта,
- копију катастарског плана,
- историјску, архитектонску или другу документарну грађу о добру која је дата у попису коришћења документације у оквиру ове одлуке.

На основу увида у прикупљену документацију и стање добра утврђено је следеће:

1. Подаци о добру

Локација

Унутар просторног обухвата националног споменика сваку бању посебно можемо да убицирамо на следећи начин:

- Ебин хауз¹, као и хауз у саставу куће Мухарема Гушића (Маслин хауз) се налазе на к.ч. број 670/1, к.о. Бања Лука III-8,
- хауз у саставу куће Бисере Шеранић се налази на к.ч. број 679/1, к.о. Бања Лука III-8,

¹ Хауз – (арапски) наткривени базен.

- три бање са термалном водом се налазе у приземљу Демировића куће, изграђене на к.ч. број 674, к.о. Бања Лука III-8,
- око 25 м југоисточно од Османчевића куће (која је изграђена на к.ч. број 685/1, к.о. Бања Лука III-8) у приземном објекту, изграђеном на к.ч. број 686/1, к.о. Бања Лука III-8, налази се тзв. Османчевића бања,
- бања Жбана се налази на к.ч. број 690, к.о. Бања Лука III-8,
- улаз у бању Диреклија (бања у стијени уз обалу Врбаса) се налази на координатама 44°44.923 сјеверне географске ширине и 017°08.801 источне географске дужине²,
- бања Шугавица се налази на координатама 44°44.942 сјеверне географске ширине и 017°09.534 источне географске дужине,
- врело (Краљичина Илиџа или Илиџа) уз обалу Врбаса се налази на координатама 44°44.936 сјеверне географске ширине и 017°09.519 источне географске дужине.

Историјски подаци

Због повољних привредних и географских услова, у доба Римљана, уз главну римску цесту *Salona - Servitium*, развило се неколико познатих римских насеља у којима су биле путне станице (*mansiones, mutationes*): *Lamatis* (Крупа на Врбасу), *Castra* (Бања Лука), *Ad Ladios* (Трн, насеље 9 км удаљено од Б. Луке), *Ad Fines* (Лакташи).

Крајем 19. вијека археолози су почели да проучавају античке локалитете у Бањој Луци и њеној околини, а највећу пажњу су усмјеравали на испитивање античких комуникација и насеља. Систематска археолошка истраживања на локалитету Горњег Шехера нису вршена, а међу двадесетак римских новчића који су крајем 19. вијека донесени у Земаљски музеј у Сарајеву неколико њих је пронађено на локалитету Горњег Шехера: ради се о римском новцу из доба Римске републике и Римског царства (значајан је Нумеријанов антонијан-*Numerianus antoninianus*). Према томе може да се претпостави да је овдје римски новац био у оптицају већ у другом вијеку старе ере, те да је остао у оптицају све до Валентинијана Првог (365. године).

Осамдесетих година 20. вијека, приликом радова на изградњи Бањско-рекреационог центра «Горњи Шехер», откривено је око 600 комада римских бакрених новчића који се повезују са коришћењем термалних вода и указују на обичај «*stipem iacere*»³.

Подручје са сумпорним врелима узводно од Софи Мехмед-пашине џамије помиње се 1554. године у Софи Мехмед-пашиној вакуфнама⁴ под називом Илиџа, а затим у попису махала 1604. године у ком се помиње џамија -

² Географске координате наведеног локалитета, као и географске координате осталих локалитета које се наводе у тексту одлуке измјерене су на терену уређајем ГПС (Global Positioning System), марке "magellan 315", 28.12.2004. год.

³ Ханибалови војници у изворе воде су бацали бакрене новчиће у славу божанстава, у вријеме Веспазијана бакрени, сребрени или златни новчићи су уграђивани у темеље грађевина, а такође су за здравље императора Аугуста његови војници бацали новчиће (Ryszard Pankiewicz: QUELQUES REMARQUES SUR L'ÉCONOMIE PRÉMONTAIRE DANS LA ROME ARCHAIQUE).

⁴ Најстарија, досад позната, написана и сачувана вакуфнама из Бање Луке је Софи Мехмед-пашина и датира из сафера 962. (26.12.1554 - 4.1.1555) године (Мујезиновић, 1998, стр.126).

Илиџанска, чији се оснивач Махмуд Челеби⁵ налази као свједок пописан на вакуфнама Софи Мехмед-паше из 1554/55. године.

Изградња Софи Мехмед-пашиних задужбина на десној обали Врбаса, као и изградња моста који је повезао, раније изграђену, Хункарија (Цареву) чаршију на лијевој обали Врбаса са Софи Мехмед-пашином махалом били су велики подстрек урбанистичком развоју Доњег Шехера. Низводно, низ Врбас, формирају се махале: Осман-шахова, Календарија (Шиникова), Ситарска махала и махала Табаци (из које, касније, настају двије махале: Горњи и Доњи Табаци), узводно уз Врбас оснива се махала Илиџа, а изнад Цареве махале, на Грабу, оснивају се Хаџибег-заде и Џаферагина махала.⁶

Између Врбаса и брда Шехитлука, на локалитету Илиџа, развија се истоимена махала која добија назив према љековитим термалним изворима⁷ између којих је ишао поток топле воде, спуштајући се у Врбас. Најстарији објекти махале били су изграђени наткривени базени-хаузи и два мала млина, која су могла да раде и за вријеме великих зима.

Термална врела која се налазе на цијелом потезу махале Илиџа, а која су се користила, или се користе, као топле купке, јесу: Ебин хауз, Маслин хауз (или Гушића бања), Хекерин хауз у башти Бисере Шеранић, хауз уз кућу Бисере Шеранић, Демировића бања, Османчевића бања, базенчић уз кућу Зеире Шеранић, Жбана, Диреклија, Шугавица, Краљичина Илиџа.

Сви хаузи су били међусобно спојени потоком топле воде који се од Маслиног хауза спуштао до Врбаса и на коме су били дрвени мостићи, а уз саму обалу, у близини ушћа потока у Врбас, била су два мања зидана млина⁸ која су могла да раде и за вријеме великих зима и која су постојала почетком 20. вијека. Један млин је био својина Мухамеда Шеранића, а други се звао Мансеров. Набујале воде Врбаса су неколико пута уништавале и односиле млинове, ступе, табачке направе и мостове⁹ изграђене на ријеци Врбас, а наведени млинови страдали су у поплави која се догодила у периоду између 1903. године и Првог свјетског рата. Године 1989. гради се Улица браће Алагић (данашњи назив улице: Од Змијања Рајка), подиже се ниво улице, покрива поток и руше мостићи.

Познати турски путописац Евлија Челеби око 1660. године пише: "...Илиџа на латинском језику се каже бања. Како изван овог шехера на рубу башћа (бāг) има једно топло врело (илице), оно је добило име Бања. Како је, опет, у оно доба на њеној ивици постојао један шехер, он је добио име Лука. То се касније у народном говору једно с другим спојило и он је назван Бања Лука (о значењу имена Бања Лука подаци: Отаџбина, Бања Лука, 1907, број 13 и

⁵ У самом тексту поменуте вакуфнаме име Махмуда Челеби помиње се више пута. Према титули, вјероватно се ради о ученом лицу. Из пописа махала из 1604. године (додатак) може се идентификовати Махмуд Челеби као оснивач Илиџанске џамије (Анкара, Tapu ve kadastro DN 479, микрофилм, Оријентални институт у Сарајеву, 205, фо 205/135, 205/136, превод проф. Фехим Спахо).

⁶ Хусеџиновић, 1990, стр. 95-115; Бејтић, 1953, стр. 96-97.

⁷ Љековитост сумпорних вода је коришћена за лијечење реуматичних обољења мишића, зглобова, неуралгија и кожних обољења.

⁸ Млинови се помињу у раду Фејзе Чавкића: *О Бањој Луци и њеној околици*, Школски виестник X, Сарајево, 1903.

⁹ Постоји податак да су 1730. године набујале воде Врбаса потпуно уништиле и однијеле дрвени мост Софи Мехмед-паше.

Гласник Југословенског професорског друштва, свезак за јуни-аугуст 1934, Београд, 1934, сепарата отисак Босанска Крајина, стр.13, биљ.1).¹⁰

Централни објекат махале, свакако, представљала је мусалла ограђена каменим зидом, унутар које су се налазили михраб и минбер изграђени од камена. «Турци су, наиме, обичавали у новоосвојеним мјестима међу првим објектима градити и мусаллу, а то поготово ондје, гдје није било средстава за џамију, јер је изградња мусалле била и бржа и јефтинија.»¹¹ Нешто касније, а свакако прије 1604. године, изграђена је Илиџанска џамија, а знатно касније, поред џамије, био је саграђен и мектеб.

За вријеме аустроугарске владавине махала Илиџа није доживјела неке веће промјене. На мјесту гдје је Врбас најужи, у периоду послје 1880. године¹², саграђени су мост челичне решеткасте конструкције, војно купатило Жбана и неколико објеката у аустријском провинцијском стилу: куће Гушића, Хаџиалића, Лиховића и Бисере Шеранић. У то вријеме у махали Илиџа је постојало неколико занатских и трговачких радњи (кафана Александра Голдбахера, кафана Карла Голдбахера у кући «Хладари» поред моста на Врбасу, Бајагиловића дућан у Хаџиалића кући, Менсерова кафана, тзв. Земаљска кугла, обућарска радња Мустафе Трокића) које су касније затворене или су објекти у којима су се налазиле порушени у каснијем периоду.

Минбер (становници Бање Луке су је називали «мала мунарица» или «акшамлија») и михраб мусалле су срушени 1935. године. Илиџанска џамија је срушена 1948. године. Имала је дрвену мунару и улазни тријем са софама и била покривена четвороводним кровом.

У писаним изворима се наводи да су «приликом археолошких ископавања 1983. откривени темељи џамије грађени у три реда камена, као шупљи зид (Фототека и планотека Завода за заштиту споменика културе и природе Бањалука»¹³. Ова ископавања се доводе у везу са изградњом Бањско-рекреационог центра Горњи Шехер (тадашња Комисија за урбанизам, комуналне и стамбене послове Општине Бања Лука 1982. године издаје Рјешење о одобрењу за изградњу Бањско-рекреационог центра Горњи Шехер).

2. Опис добра

Специфичности махале Илиџа имају директну везу са природним ресурсима краја. Присуство термалних изворишта на једном релативно малом просторном обухвату одразило се на човјеково коришћење тих природних предиспозиција, који при обликовању простора становања користи термалне воде (просјечне температуре износе од 33 до 36 степени Целзијуса): уводи топлу воду унутар објекта и смјешта каде за купање у засебне просторије унутар куће, или изграђује свој стамбени објекат уз неку бању уз коју прислања свој стамбени објекат или инкорпорише постојећи објекат бање у диспозицију куће, или гради базен са термалном водом у башти.

Објекти хауза су једнопросторне диспозиције а примјењују се конструкције са масивним каменим зидовима и перфорисаним (функција вентилисања бање) куполама од цигле, а кречни малтер примијењен за зидање

¹⁰ Евлија Челеби, Путопис, Одломци о југословенским земљама (превео, увод и коментар написао Хазим Шабановић), 3. издање, Сарајево, 1966, стр. 212.

¹¹ Бејтић, 1953, стр. 97.

¹² Мост није учртан на аустроугарској карти из 1880. године.

¹³ Хусеџиновић, 1990, стр. 95-115, фуснота бр. 31.

купола прављен је са додатком јајета¹⁴. Базени су обично оивичени дрвеним клупама а дно базена пошљунчано. Овај тип бање има различито диспозиционо рјешење у односу на рјешења хамама, што је, свакако, посљедица и другачијег технолошког процеса (бање Горњег Шехера користе термалну воду).

Маслин хауз (или Гушића бања)

Прва изграђена бања-хауз потиче из турског периода и некад је био слободно стојећи самосталан објекат. У међувремену, уз хауз са југозападне стране се дограђује стамбени објекат, који је изграђен око 1880. године и који је својина Мухарема Масле. Касније је кућа припала породици Гушић по женској линији. То је, уједно, и разлог зашто се употребљавају два имена за хауз: Маслин и Гушића бања. Са улазне сјеверозападне стране у хауз дограђује се и претпростор чији спољни фасадни зид, заједно са спољним сјеверозападним зидом прислоњене куће, твори јединствену фасадну површину, која у потпуности сакрива визуре према бањи. У претпростору бање су смјештени улазни дио који има функцију вјетробрана и преко једнокраког степеништа повезује бању са кућом, као и санитарни чвор са гардеробом за кориснике бање.

Објекат хауза је једнопросторне диспозиције и квадратне основе (спољних габарита 6x6 м). Зидови хауза, дебљине око 75 цм, зидани су ломљеним каменом, споља дерсовани, изнутра малтерисани, а као везивно средство коришћен је кречни малтер. Централни унутрашњи простор хауза има димензије 4,50x4,50 м. Са галерије, направљене од дрвене дашчане платформе (димензија: дубина 85 цм, ширина 450 цм) ослоњене на челични НП I носач, која је око 180 цм уздигнута од дна базена, преко једнокраког дрвеног степеништа силази се до дрвених клупица ширине 40 цм (четири подужно постављене дрвене штафле чине клупу-дрвену површину за одмор купача, посјетилаца бање) које су постављене по ободу базена. Дно базена је пошљунчано, а висина од дна базена до унутрашње коте тјемења куполе износи отприлике 830 цм. Купола зидана турском циглом, преко конструкције пандантифа и прислоњених слијепих преломљених лукова (стријела лука има висину од око 200 цм, а распон тетиве-растојања крајњих ослоначких тачака лука је отприлике 430 цм), ослања се на камене зидове. При врху куполе је постављено укупно 8 вентилационих кружних отвора у своду куполе: један у тјемени дијаметра отвора око 10 цм и 7 радијално постављених дијаметара отвора од отприлике 18 цм.

Бања се употребљава.

Ебин хауз

У непосредној близини Маслиног хауза, отприлике 12 метара сјеверно од њега, налази се Ебин хауз - бања која је добила назив по њеном посљедњем сопственику ког су становници звали еба (стара мајка).

Првобитно¹⁵, објекат Ебиног хауза је био једнопросторне диспозиције и квадратне основе (спољних габарита око 5,10x5,10 м). Зидови хауза, дебљине око 65 цм, зидани су ломљеним каменом, споља дерсовани, изнутра

¹⁴ Податак преузет из петиције за проглашење добра националним спомеником коју су поднијели сопственици бања.

¹⁵ Према техничком снимку «Турска бања - Горњи Шехер», основа и пресјек, мј. 1:50, Архитектонски атеље, Завод за заштиту споменика културе Босне и Херцеговине, Сарајево, 1972.

малтерисани, а као везивно средство коришћен је кречни малтер. Централни унутрашњи простор хауза има димензије 3,80x3,80 м. Са галерије, направљене од дрвене дашчане платформе (димензија: дубина 90 цм, ширина 380 цм) ослоњене на челични НП I 22 носач, која је око 170 цм уздигнута од дна базена, преко једнокраког дрвеног степеништа силазило се до дрвених клупица, ширине 40 цм, које су биле постављене уз двије стране базена. Кота дна базена је била –2,50 метара нижа у односу на коту терена на југозападној страни хауза¹⁶. Дно базена је било пошљунчано, а висина од дна базена до унутрашње коте тјемена куполе је износила око 850 цм. Купола зидана турском циглом, преко конструкције пандантифа и прислоњених слијепих преломљених лукова (стријела лука имала је висину од око 230 цм, а распон тетиве-растојања крајњих ослоначких тачака лука имао је ширину од око 380 цм), ослања се на камене зидове. При врху куполе су били постављени вентилациони отвори кружног пресека. На западној страни објекта, што је видљиво на старим фотографијама бање, налазили су се остаци доградње. Према неким подацима¹⁷, до бање, уз њену југозападну страну, у периоду непосредно послије 1851. године, била је дограђена кућица у којој се настанио неки шејх који је постао сопственик напуштене бање. О изгледу тог стамбеног објекта нема података.

Бања је посљедње године 20. вијека дочекала у веома рушевном стању, а због непримјерених санационих интервенција на бањи предузетих у протеклих неколико година, садашњи изглед бање је задржао веома мало од свог првобитног изгледа: задржана је само структура камених зидова бање до висине од отприлике 2,20 метара висине (мјерено од нивоа терена). Изнад ове коте објекат је дозидан и затворен бетонском куполом.

Бања се употребљава.

Хауз у саставу куће Бисере Шеранић

На удаљености од отприлике 50 метара сјевероисточно од Маслиног хауза смјештена је још једна покривена бања која се данас налази у саставу куће Бисере Шеранић. Кућу, која је првобитно била саграђена са одликама аустријске провинцијске архитектуре, 1910. године је саградио Ахмед Шеранић и тада је бања ушла у њен састав. Након земљотреса 1969. године и оправака које су услједиле, кућа је добила данашњи изглед и изгубила своје првобитне стилско-архитектонске вриједности.

Преко улазног претпростора, димензија око 180x470 цм, улази се у сам хауз. Објекат хауза је једнопросторне диспозиције и квадратне основе, зидан каменом чији обимни зидови имају дебљину од отприлике 70 цм, а централни унутрашњи простор хауза има димензије 4,70x4,70 м. Са галерије, направљене од дрвене дашчане платформе (димензија: дубина 85 цм, ширина 470 цм) ослоњене на челични НП I носач, која је око 190 цм уздигнута од дна базена, преко једнокраког дрвеног степеништа силази се до бетонираних површина

¹⁶ Према картону споменика и цртежу Ебиног хауза у Бањој Луци који је израдио Републички завод за заштиту културно-историјског и природног наслеђа Републике Српске; документација Комисије у претходном сазиву.

¹⁷ Подаци из споменичког картона објекта Земаљског завода за заштиту споменика културе и природних ријеткости НРБиХ из Сарајева из 1950. године преузети из: Др О. Blaum Reisen in B.u H., Берлин, 1877; Renner Velikanović, Херцег Босном уздуж и попријеко; др Е. Ludwig, Mineralquellen in Bosnien, Wien, 1889.

направљених по ободу базена, које се користе као комуникационе стазе и клупе за одмор купача, посјетилаца бање (ширина ових стаза је отприлике 80 цм уз сјевероисточни зид и сјеверозападни зид, а око 50 цм уз остала два зида). Дно базена је пошљунчано, а висина од дна базена до унутрашње коте тјемена куполе износи отприлике 655 цм. Купола, која у попречном и подужном пресеку има облик неправилне елипсе, ослања се на камене зидове. Висина стријеле свода куполе износи око 210 цм, а хоризонтално растојање ослонаца свода износи око 505 цм. При врху куполе, у своду, постављено је укупно 10 вентилационих отвора: четири кружног пресека дијаметра отвора око 15 цм и шест радијално постављених правоугаоних отвора димензија око 20x20 цм.

Бања се употребљава. Купола бање је заштићена привременом дрвеном конструкцијом са покривачем од валовитих ПВЦ плоча ради заштите куполе објекта од прокишњавања. Према стању на терену, купола је била заштићена цементним млијекком и танком цементном кошуљицом која се оштетила.

Османчевића бања

На удаљености од око 40 м сјевероисточно од хауза у саставу куће Бисере Шеранић и око 25 м југоисточно од Османчевића куће (која је изграђена на к.ч. број 685/1, к.о. Бања Лука III-8) у приземном објекту, изграђеном на к.ч. број 686/1, к.о. Бања Лука III-8, налази се бања позната под називом Османчевића бања. Из прихватне просторије димензија 2,33 м x 3,07 м, која служи као гардероба, улази се у претпростор бање, димензија 1,42 м x 2,33 м, који води у крајњу просторију димензија 2,50 x 2,33 м у којој је смјештена бања. Са галерије широке 70 цм и дугачке око 2,33 м, преко једнокраких дрвених степеница силази се у базен, чије је дно за 1,50 м ниже у односу на коту галерије. Висина од дна базена до плафона износи око 3,60 м. Базен бање је затворен у приземном објекту који нема архитектонских вриједности. Објект бање се употребљава, али је вентилација лоше ријешена, тако да је у свим просторијама велика концентрација влаге у ваздуху, а на свим зидовима и плафонима се ствара веома јак конденз влаге и уопште се стиче утисак о неусловности објекта.

Жбана

На локалитету некадашњег аустроугарског војног купалишта остао је сачуван само базен димензија око 4 x 5 метара и дубине око једног метра. Нема сачуваних података о објекту унутар ког се налазио базен. У базену постоји природни прилив термоминералне воде. Локалитет је неуређен и зарастао у коров и шипражје, површина базена је покривена воденим биљкама, а до базена не води никаква стаза и приступ базену је веома отежан.

На потезу између бања Жбана и Османчевића бање, у једном краћем потезу (дужине око 5-6 метара), на површини земље се појављује поток о ком је било ријечи у историјском дијелу и који од Жбане до сјеверозападног подзида Улице Од Змијања Рајка (стари назив: Браће Алагић) иде испод земље. Поток је конструкцијом испуста спроведен кроз насип пута, а даље се природним падом спушта каналом у Врбас.

Бање у Демировића кући

Двије бање са термалном водом се налазе у приземљу Демировића куће и постоји податак да бање у кући постоје од 1918. године, иако је сам објект старији. Године 1918. породица Маглајлић кућу је продала свештенику

евангелистичке цркве Wilhelmu Öhleru, који кућу 1922. продаје двојци браће Демировића. Бање су смјештене у три просторије приземног дијела лијевог крила куће (гледано са улице). Каде су постављене тако да се њихов врх налази у равни пода просторије. У посљедње вријеме ове бање нису у употреби, приликом обиласка није било никаквих трагова самоприлива воде и не зна се да ли су доводне дренаже зачепљене или је измјеном режима токова подземних вода и појачаном експлоатацијом термалних вода на простору Илиће дошло до трајног прекида самоизлијевања термалне воде код бања у Демировића кући. Просторије у којој се налазе бање су у запуштеном стању.

Бања Диреклија

До бање се долази стазом која се падином корита Врбаса спушта десно од Улице Од Змијања Рајка (стари назив: Браће Алагић) до саме ријечне обале. Стрми пад стазе је савладан степеницама чији су степеници каменови укопани у тло. Непосредно уз саму ријеку Врбас се налази бања Диреклија усјечена у стијени, а сам простор у ком се налази бања најсличнији је мањој пећини. Испред пећине, лијево од ње, налази се мањи претпростор, ширине око 2,80 метара, у чијем партеру се некада налазила камена клупа за одмор корисника бање од које су се данас задржали само камени постаменти. Сам простор пећине у којој се налазила бања дубок је око 230 цм и висок 190 до 215 цм. Тај простор је био зазидан спољним зидом ширине око 180 цм и висине око 225 цм, у ком су била гвоздена врата са полукружним завршетком висока око 170 цм и један мањи вентилациони правоугаони отвор димензија око 20 x 20 цм, постављен на висини од отприлике 180 цм од равни пода. У подној површини унутар бање је исклесана, тј. издубљена стијена у форми каде ширине 90 цм, дубине око 50 цм и дужине 140 цм. Врх каде је око 23 цм постављен више у односу на подну површину. У посљедње вријеме ове бање се не употребљавају, а приликом обиласка терена 28.12.2004. године био је евидентан снажан самоприлив воде. Бања је названа по каменим дирекцима или стубовима, што су некад стајали као довратници на улазу у бању. Постоји информација да су као стубови који су подупирали улаз били употријебљени римски миљокази, те да се један од ових миљоказа данас налази у тврђави Кастел, а да је други разбијен. Локалитет ове бање се не одржава.

Бања Шугавица

До бање се долази стазом која се падином корита Врбаса спушта лијево од Улице Од Змијања Рајка (стари назив: Браће Алагић) уздуж каменог подзида насипа цесте. Стрми пад стазе је савладан степеницама чији су степеници каменови укопани у тло. Објект бање се користио за лијечење кожних болести, постојала је као мањи објект, који је порушен послје II свјетског рата и није познато како је изгледао. На локалитету гдје се налазила бања, у насипу пута, усјечена је ниша која у тлоцрту има трапезоидну форму (страница дубине 140 цм, односно 300 цм и ширине око 280 цм) а која је обложена каменом зидом. У ниши се налази мање корито са одводном цијеви. Цијели простор нише обрастао је биљкама и пузавицама, а камени зидови облоге нише су оштећени.

Трокића врело (Краљичина Илића или Илића)

У продужетку стазе, 20-ак метара узводно од Шугавице, налази се врело Илића. Термалне воде извиру уз саму обалу Врбаса. У близини овог локалитета је станиште ријетке биљке госпоиног власка (*Adiantum capillus*

Veneris), која потиче из леденог доба, а сачувала се захваљујући топлим изворима, као и биљке *Marchantia polymorpha*, која покрива површине тла у облику тепиха.

Стамбени објекти Илиџе

Сјевероисточно од Илиџанске џамије, као матице цијеле махале, настајали су стамбени објекти од којих су неки у свом саставу имали и бању (примјер), или се бања налазила у објекту изграђеном поред куће (примјер: Гушића кућа, Османчевића кућа, кућа Бисере Шеранић), или у башти поред куће (примјер: Шеранића куће уз Врбас). “Шехерска кућа” је кубусне форме, покривена четвороводним кровом оштрог нагиба и дубоких стреха, као покривач се користи бибер-цријеп (некада се користила шиндра), а спрат је доклатно препуштен у односу на приземну етажу. Зидови приземља су зидани од камена, а на спрату је примијењена дрвена бондручна конструкција са испуном од плетера, чатме или ћерпича. У диспозиционом смислу приземље куће има хајат са ходником и степеништем за спратну етажу, халват и мању собицу, хуџеру (служи као остава), те просторију у којој се налази бања са термалном водом (примјер: Демировића кућа) или дућан (кућа Зејре Шеранић, Хаџиалића кућа). На спрату куће се налазе диванхана, собе за боравак из којих се обично пружају лијепе визуре на Врбас, тзв. кућа (простор кухиње, обично на спрату, урађене без плафонске и таванске конструкције изнад себе, са отвореним погледом на кровну конструкцију) која је била повезана са тзв. водницом (доклатно препуштеном просторијом која је служила за чување посуда са водом, обично је садржавала и простор нужника, а била је спољним степеништем оријентисана према башти). Неке куће (Гушића кућа, Хаџиисаковића кућа) на спрату су имале и дјечију собу у којој се налазила зидана пећ са лончићима.

Дрвена мусандера (серген) је саставни дио сваке собе, састоји се од долафа, бањице и душеклука, као и полице и рафа (примјер: Шеранића кућа, Демировића кућа, кућа Зејре Шеранић) служе за одлагање бакреног посуђа и украсних предмета. Као саставни дио собе појављује се и сећија украшена серџадама, везом и везеним јастуцима.

Објекти махале Илиџа, који још увијек посједују карактеристике шехерских кућа и имају амбијенталну вриједност су:

- кућа породице Шеранића (к.ч. број 630, к.о. Бања Лука III-8),
- кућа Садика и Ибрахима Демировића (к.ч. број 674, к.о. Бања Лука III-8),
- кућа Гушића (к.ч. број 670/1, к.о. Бања Лука III-8),
- кућа Емине Османчевић (к.ч. број 685/1, к.о. Бања Лука III-8),
- кућа Зејре Шеранић (к.ч. број 689, к.о. Бања Лука III-8),
- кућа Хаџиисаковић Златка (к.ч. број 700, к.о. Бања Лука III-8),
- кућа Штефка и Марте Голбахер (к.ч. број 629, к.о. Бања Лука III-8),
- Трокића кућа (к.ч. број 628, к.о. Бања Лука III-8).

3. Досадашња законска заштита

Рјешењем Земаљског завода за заштиту споменика културе и природних ријеткости НРБиХ из Сарајева број 727/50 од 16. јуна 1950. године Стара бања

у Бањој Луци, к.ч. број 150/14, гр. ул. број 641, к.о. Бања Лука, била је стављена под заштиту државе и уписана у Регистар непокретних споменика културе.

Просторним планом Босне и Херцеговине из 1980. године Стара бања¹⁸ у Бањој Луци је била евидентирана и сврстана у II категорију као културно-историјско добро.

Одлуком о просторном уређењу број 12-012-25/92, објављеном у «Службеном гласнику» Општине Бања Лука број 1, Скупштина општине Бања Лука је у ставу IV-Заштита подручја природног и културно-историјског наслеђа, у члану 10 *Термалне воде у Горњем Шехеру* убројила у подручја посебно вриједних природних добара на подручју општине Бања Лука, унутар којих је, одредбама става 1 из члана 11 забрањено извођење свих радова изузев радова на уређењу тих простора, а ставом 2 члана 10 насеље *Горњи Шехер* је сврстано у групу посебно вриједних културно-историјских комплекса, унутар којих је одредбама става 2 из члана 11 прописано да се радови могу да изводе само на основу Регулационог плана.

4. Истраживачки и конзерваторско-рестаураторски радови

Године 1851. вршене су одређене оправке Ебиног хауза (деталнији опис дат је у 2. глави-Опис споменика).

Године 1982., приликом издавања условне сагласности Заводу за изградњу Бања Лука за Пројекат за изградњу покривеног базена у Горњем Шехеру, дати су услови: “

1. При постављању објекта на терен у дијелу у ком су археолошким ископавањима откривени темељи Илиџанске џамије који представљају интересантан примјер грађења на влажном терену треба да се изврши њихова конзервација и обезбиједи презентација;
2. Иако су пројектом предвиђени очување и презентација камених надгробних споменика, то рјешење треба да буде у склопу партерног и хортикултурног рјешења простора око објекта а уз стални надзор стручних сарадника Завода за заштиту споменика културе и природе Бања Лука;
3. У оквиру I фазе изградње треба, у смислу ранијег договора, извршити реконструкцију Ебиног хауза ради привођења намјени, а у II фази радова извршити реконструкцију осталих бања и њихово стављање у функцију...»

Увидом на терену, као и на основу података прикупљених приликом теренских радова дошло се до сазнања да су археолошка истраживања локалитета мусалле и Илиџанске џамије била спроведена раних 90. година 20. вијека, а да је током посљедњих неколико година дошло до девастирања и уништавања презентованих археолошких налаза «ин ситу», као и оградног зида мусале и нишана. Исто тако, установљено је да нису спроведени радови на реконструкцији Ебиног хауза, нити осталих бања на локалитету Горњег Шехера.

5. Садашње стање добра

Дато је у претходном текстуалном дијелу у ставки 2. Опис споменика.

¹⁸ Ради се о хаузу у саставу куће Мухарема Гушића (Маслин хауз).

6. Специфични ризици

Сходно тврдњама из петиције за проглашење добра националним спомеником, коју су поднијели сопственици добара, експлоатација термалне воде из бунара број 2 (ситуиран на неколико метара од Маслиног хауза, односно Ебиног хауза) од сопственика Бањско-рекреационог центра Горњи Шехер угрожава рад осталих бања у смислу да им прекида доток термалних вода у објекте бања или драстично смањује доток воде, што директно угрожава рад, а тиме опстанак бања. Приликом првог извршеног увида у стање објеката на терену обављеног 28.11.2003. године евидентиран је био слаб прилив воде. Приликом другог извршеног увида у стање објеката на терену обављеног 28.12.2004. године доток воде је био нормалан.

III - ЗАКЉУЧАК

Примјењујући Критеријуме за доношење одлуке о проглашењу добра националним спомеником ("Службени гласник БиХ" бр. 33/02 и 15/03), Комисија је донијела одлуку као у диспозитиву. Одлука је заснована на сљедећим критеријумима:

- **А. Временско одређење**
- **Б. Историјска вриједност**

- **Д. Читљивост**

Д. IV. Свједочанство о одређеном типу, стилу или регионалном маниру,
Д. V. Свједочанство о типичном начину живота у одређеном периоду.

- **Е. Символичка вриједност**
- Е. II. Сакрална вриједност,
- Е. III. Традиционална вриједност,
- Е. IV. Везаност за ритуале или обреде,
- Е. V. Значај за идентитет групе људи.

- **Г. Изворност**
- Г. III. Намјена и употреба,
- Г. IV. Традиција и технике,
- Г. V. Положај и смјештај у простору,
- Г. VI. Дух и осјећања.

Саставни дио ове одлуке су:

- копија катастарског плана,
- посједовни лист,
- фото-документација,
- графички прилози.

Коришћена литература

У току вођења поступка проглашења градитељске цјелине бања у махали Илиџа у Горњем Шехеру, у Бањој Луци, националним спомеником БиХ коришћена је сљедећа литература:

1880. Аустроугарска карта (копија) са приказом Горњег Шехера
1953. Бејтић, Алија, *Бања Лука под турском владавином, Архитектура и територијални развитак града у 16. и 17. вијеку*, «Наше старине» I (Годишњак Завода за заштиту споменика културе СР Босне и Херцеговине), Сарајево.
1972. Технички снимак «Турска бања - Горњи Шехер», Основа и пресјек, мј. 1:50, Архитектонски атеље, Завод за заштиту споменика културе Босне и Херцеговине, Сарајево.
1975. Бања Лука, Урбанистички план, Документација, 2. историјски развој и наслијеђе, 2.3. културно-историјско наслијеђе, Урбанистички завод Бања Лука, 1975 (студију приредио: Завод за заштиту споменика културе БиХ, Сарајево).
1980. Новелирани регулациони план Горњи Шехер, Урбанистички завод Бања Лука.
1983. Краљевић, Гојко, Римски новци из околице Бање Луке, Гласник Земаљског музеја (А), НС За, 1983, стр. 109-125, Сарајево.
1988. Муџезиновић, Мехмед, Исламска епиграфика Босне и Херцеговине, књига 2, Источна и Централна Босна, 3. издање, Сарајево.
1990. Хусеџиновић, Сабира, *Вакуфнаме-значајни историјски извори за упознавање урбане топографије Бањалуке XVI -XIX вијека*, Гласник Архива и Друштва архивских радника Босне и Херцеговине, год. 30, Сарајево.
1990. Ryszard Pankiewicz: QUELQUES REMARQUES SUR L'ÉCONOMIE PRÉMONTAIRE DANS LA ROME ARCHAÏQUE, ACTA CLASSICA XXXIII (1990) 65-75 ISSN 0065-1141 0065-1141
1996. Челеби, Евлија, Путопис, Одломци о југословенским земљама (превео, увод и коментар написао Хазим

Шабановић), 3. издање, Сарајево.

1999. Селман, Мехмед, Бања Лука – за сваког понешто, Травник, 1999.

2000. Опширни попис босанског санџака из 1604. године, св. III (назив оригинала: Defter-i-mufassal-i liva-i Bosna cild salis, Ankara, Tapu Kadastro, Kuyûd-1 Kadîme Arşivi TD 479), Сарајево, Бошњачки институт Zûrich, Одјељење Сарајево, Оријентални институт.

Ебин хауз Бања Лука, картон споменика који је израдио Републички завод за заштиту културно-историјског и природног наслеђења Републике Српске, документација Комисије у претходном сазиву

Носилац истраживања и израде Приједлога одлуке:

*Емир Софтић, дипломирани инжењер архитектуре,
сарадник за споменике градитељског наслеђења
у Комисији за очување националних споменика*